

# سکّه‌های حضرت رضا

## بانو ملکزاده بیانی

هارون الرشید، خلیفه مقتدر عباسی در سال ۱۹۲ هق برای نظم و نسق دادن به امور خراسان و سرکوب رافع بن لیث<sup>۱</sup> که در سمرقند قیام نموده و سراسر ماوراءالنهر را تحت فرمان خود گرفته بود، به سوی مشرق ایران روانه گشت. هارون در این سفر، بنا بر صوابدید فضل بن سهل که در دستگاه خلافت مقام بزرگی داشت و تربیت مأمون به عهده وی بود مأمون را همراه خود برد.

طی سفر، خلیفه عباسی سخت بیمار گردید و در جمادی الثانی سال ۱۹۳ هق در طوس درگذشت. طبق وصیت وی امین پسر بزرگتر، زمام امور خلافت و فرمانروایی غربی امپراتوری اسلامی را به دست گرفت و در بغداد مستقر گردید و مأمون فرمانروایی مناطق شرقی (خراسان) را، ولی طولی نکشید که بر سر خلافت بین دو برادر کشمکش روی داد. بدون تردید در این مسأله خواسته ایرانیان و وزیر باتدبیر ایرانی او، فضل بن سهل، مؤثر بود.

آنچه مسلم است تلاش فضل و ایرانی بودن مادر مأمون به نام «مراجل»<sup>۲</sup> که از اهل بادغیس<sup>۳</sup> خراسان بود و تعلیم و تربیت خاص وی

و آشنایی داشتن وی با ادب و فرهنگ ایرانی و محاوره و مکالمه او به فارسی با ایرانیان، در احساس و عواطف او تأثیر فراوان داشته است. طبری گوید: «وی ایرانیان را بر عرب‌ها برتری می‌داد».⁴

موارد فوق و اعتقاد به وحدت امپراتوری اسلامی مأمون را برانگیخت تا بر ضد امین اقدام نماید. جنگ و ستیز مأمون و امین، یافته‌نیه بین عنصر عرب و ایرانی به نفع مأمون پایان یافت و توفیق نصیب وی گردید (سال ۱۹۸ هق). مأمون پس از رسیدن به خلافت (۱۹۸-۲۱۸ هق) به خواسته ایرانیان که به آل علی (ع) ارادت خاصی می‌ورزیدند و مایل بودند که یکی از علویان به ولیعهدی تعیین شود، توجه نمود. در این زمینه از سویی فضل بن سهل که به مناسبت کارданی و تدبیر و دانش وسیعی که داشت ملقب به ذوالریاستین شده بود،⁵ و در این زمان در نهایت اقتدار بود، کوشش فراوان به کاربست. از سوی دیگر مأمون خود نیز متوجه برداشت سیاسی و نتایجی بود که نزدیکی دو خاندان علوی و عباسی در صورت ولایت‌عهدی حضرت علی بن موسی الرضا، علیه السلام، نصیب وی می‌کرد. لذا مأمون، طاهر⁶ سردار خود را که در بغداد بود، مأمور نمود تا امام را که در مدینه اقامت داشت، با اعزاز هر چه تمامتر به بغداد آورد. آن بزرگوار با وجود عدم تمایل نتوانست درخواست مأمون را رد کند، لذا از مدینه به بغداد آمد و طاهر بن حسین ذو‌الیمنین به فرمان خلیفه نخستین کسی بود که با امام در مقام ولایت‌عهدی بیعت کرد.

در التنبیه والاشراف چنین آمده است: «به روز یکشنبه، پنج روز مانده از محرم سال یکصد و نود و هشتم بود. وی برای رضاع علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب به عنوان خود بیعت گرفت».⁷، سپس با اکرام و اعزاز هر چه تمامتر به خراسان درآمد و مأمون رسماً در سال (۲۰۱ هق) در مرو به عنوان ولایت‌عهد با او بیعت کرد و دستور داد که مردم پرچم سیاه را که شعار رسمی بنی عباس بود به رنگ سبز که اختصاص به علویان داشت تبدیل کنند.

مسعودی گوید: «به سال دویستم، مأمون رجاء بن ضحّاك و یاسر خادم را پیش

علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی الرّضا(ع) فرستاد که او را بیاورند و او را محترمانه پیش مأمون برند، علی بن موسی الرّضا(ع) در مرو پیش مأمون رسید مأمون او را در منزلی شایسته جاداد، آن‌گاه مأمون خواص یاران خود را فراهم آورد و گفت که در فرزندان علی، رضی الله عنهم، نگریسته و هیچ کس را از علی بن موسی الرّضا برای خلافت شایسته تر ندیده است و به عنوان ولایت عهد با او بیعت کرد<sup>۸</sup> مأمون فرمانی به تمام شهرها و نواحی اسلامی نوشت و برای امام بیعت گرفت و به نام وی بر منبرها خطبه خواندند و همه لباس سبز پوشیدند<sup>۹</sup>، مأمون برای تأیید علاقه مندی خود و نزدیکی بیشتر بالامام دختر خود امّ الفضل را به محمد بن رضا به زنی داد<sup>۱۰</sup> و دستور داد تا مبلغ دو میلیون درهم به وی دهند<sup>۱۱</sup>. بنابراین دستور مأمون نام حضرت رضا(ع) را بر سکه‌ها ضرب کردند.

این واقعه در بین عبّاسیان و طرفداران و دوستان آنان ایجاد هراس نمود، زیرا احساس کردند که امور خلافت با این وضع از دست آنان بیرون رفته است. لذا دست به اقداماتی زدند و به فکر خلع مأمون از خلافت افتادند. حتی عده‌ای از بزرگان آن خاندان با ابراهیم بن مهدی بیعت کردند (به سال ۲۰۲ هق). ناچار مأمون برای حفظ مقام خود تظاهر به روگردنی از ایرانیان نمود و بی خبری از جریان حوادث و اغتشاشات منطقه عراق عرب را، به بی کفایتی حسن بن سهل، برادر فضل، که در آن هنگام حکومت آن خطه را در دست داشت، نسبت داد.

مأمون در سال ۲۰۲ هق از مرو<sup>۱۲</sup> رهسپار عراق شد و ولی عهد، علی بن موسی الرّضا، علیه السلام، و فضل بن سهل ذوالرّیاستین وزیر وی، همراهش بودند. به دستور مأمون در سرخس<sup>۱۳</sup> فضل را در حمام کشتن (پنجم شعبان ۲۰۲ هق) و حضرت رضا(ع) در (اول صفر سال ۲۰۳ هق) به وسیله انگور زهرآلود مسموم گردید. همچنین گفته شده است که علی بن حشام با انار او را مسموم نمود<sup>۱۴</sup> و در طوس<sup>۱۵</sup> درگذشت. در مجله‌ای از تاریخ والقصص چنین آمده است:

«علی بن موسی الرّضا به طوس نalan گشت اندکی، و مأمون به پرسیدنش رفت و

بفرمود آب انار بیاورند، و زهر در آن کردند و به دست خویش به وی بازداد تا بخورد. مأمون بیرون آمد، رضا جان تسليم کرد<sup>۱۶</sup> علی بن موسی الرضا(ع) امام هشتم شیعیان در پنجاه یا چهل و نه سالگی<sup>۱۷</sup> در باغی در دهکده سناباد<sup>۱۸</sup> طوس شهید شد. به مناسبت شهادت آن حضرت، سناباد «مشهد طوس» نامیده شد و مرقد مطهر امام هشتم موجب آبادی مشهد گردید، و از آن زمان به بعد بروزت شهر که زیارتگاه شیعیان است افزوده شده است.

ناحیه طوس در حمله مغولان (در سال ۶۱۷ هق) یکسره ویران گردید، بازارها و ابنيه باشکوه و مساجد و قلعه بزرگ آن غارت و با خاک یکسان شد. اما مرقد آن حضرت موجب گردید که شهر روزبه روز آبادتر شود. ابن بطوطه<sup>۱۹</sup> در دیدار از مشهد آن را شهری بزرگ با بازارهای معمور یافته است که ضریح آن در زیر گنبد بزرگ جای دارد و مدرسه‌ای در جوار آن است که همه باکاشی‌های عالی تزیین شده، و ضریح چوبی که روی آن صفحات نقره کشیده شده و قندیل‌های سیمین بالای ضریح آویزان است، و زیبایی در نقره‌ای و پرده‌زی ابریشمی و فرش‌ها را ستوده است.

همچنین سفیر اسپانیا، کلاویخو که به دربار امیر تیمور می‌رفته است، در عبور از مشهد از شکوه و جلال مرقد امام هشتم نیز مطالبی گفته است. یکی از ابنيه مهم دوران تیموری، مسجد گوهر شاد<sup>۲۰</sup> است که در جانب غربی حرم واقع است. در دوره صفویه در حرم مطهر تعمیرات، تزیینات و کاشیکاری صورت گرفت و گنبد<sup>۲۱</sup> و ایوان بنا گردید. شاه عباس توجه خاصی داشت که هر قدر ممکن است تعمیر یا ساختمان به وجهی احسن انجام گیرد.<sup>۲۲</sup> از آن روزگار به بعد، یعنی از دوره افشاریه و قاجاریه تاکنون بدون وقفه تعمیراتی در آستانه قدس رضوی انجام می‌شود و الحالاتی مانند موزه و کتابخانه ساخته و توسعه پیدا می‌کند.

## سکه‌های حضرت رضا(ع)

سکه‌های علی بن موسی الرضا(ع) به وضع سکه‌های اوایل دوره عباسیان و سکه‌های مأمون خلیفه عباسی، درهم (سیم) و دینار (زر) است. سکه‌های مورد تحقیق ضرب ضرایبخانه شهرهای اصفهان، فارس، مرو، سمرقند و محمدیه<sup>۲۳</sup> است.

سکه‌های حضرت رضا(ص) ضرب سال‌های ۲۰۱ و ۲۰۲ و ۲۰۳ هجری است، ولی سکه‌ای نیز به دست آمده است که ضرب سال ۲۰۴ هجری می‌باشد. سکه‌های سیمین (درهم) مورد مطالعه سه نوع هستند:

درهم (نوع اول): روی سکه: در وسط

لَا إِلَهَ إِلَّا

اللهُ وَحْدَهُ

لَا شَرِيكَ لَهُ

حاشیه (داخلی): «بِسْمِ اللَّهِ ضُرُبَ هَذَا الدِّرْهَمُ بِسُمْرَقَنْدِ سَنَةِ اثْنَيْنِ وَ مَائِتَيْنِ [= ۲۰۲ هـ]

حاشیه دوم: «لَهُ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَ مِنْ بَعْدِهِ يُوْمَئِذٍ يُفْرِجُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ»<sup>۲۴</sup>. پشت سکه در وسط:

للَّهُ

مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ

الْمَأْمُونُ خَلِيفَةُ اللَّهِ

مَمَّا أَمْرَبَهُ الْأَمِيرُ الرَّضَا

وَلِيُّ عَهْدِ الْمُسْلِمِينَ، عَلَىٰ بْنَ

مُوسَىٰ بْنَ عَلَىٰ بْنَ أَبِي طَالِبٍ

حاشیه: محمد رسول الله. ارسله بالهدی و دین الحق ليظهره على الدين ولو

کره المشرکون<sup>۲۵</sup>.

وزن: هر ۲ گرم

قطر: ۲۳ میلیمتر (ش ۱)

درهم دیگری ضرب سمرقند از این ردیف ضرب سنه اثنین و مأتبین [= ۲۰۲ هـ] می باشد.<sup>۲۶</sup> (ش ۲)

درهم (نوع دوم): روی سکه، در وسط:

الله الا

الله وحده

لا شريك له

۲۷ المشرق

حاشیه (داخلی): بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدينة اصفهان سنة احدی و مأتبین

[= ۲۰۱ هـ]

حاشیه دوم: به همان ترتیب سکه قبلی است.

پشت سکه:

للّه

محمد رسول الله

المأمون خليفة الله

مما امر به الامير الرضا

ولى عهد المسلمين على بن موسى

بن على بن ابي طالب

ذوالرياستين

حاشیه به ترتیب سکه قبلی است.

وزن: هر ۲ گرم

قطر: ۲۳ سانتیمتر<sup>۲۸</sup> (ش ۳)

سکه‌ای که دارای این چنین متن است ضرب اصفهان،<sup>۲۹</sup> مرو و فارس<sup>۳۰</sup> به سال

اثنین و مائین [=۲۰۲] و ثلث و مائین [=۲۰۳] هجری است.<sup>۳۱</sup>  
در هم دیگری که ضرب ضرّابخانه سمرقند است دارای سنه ثلث و مائین [=۲۰۳]<sup>۳۲</sup> هجری است. (ش ۴)  
در هم (نوع سوم):

از حضرت رضاع) سکه (در هم) سیمین بی نظیری ضرب محمدیه (رسی) موجود است که از دو جهت بسیار قابل توجه می باشد؛ یکی آنکه متن نوشته مانند در هم های معمولی نیست، و تغییری در آن مشاهده می شود، به این ترتیب که قسمت آخر متن منقول بر سکه حذف شده است: «علی بن موسی بن علی بن ابی طالب» و همچنین حاشیه دوم که آیه سوم از سوره روم است حذف شده و به جای آن به فواصل، دایره هایی نقر است. دیگر آنکه سال ضرب سکه یک سال پس از شهادت آن حضرت یعنی اربع [و] مائین [=۲۰۴] هجری است.

بنابر بررسی نگارنده چنین مستفاد می شود که توجه و علاقه مندی مردم نسبت به امام و تأثیر آنان از شهادت وی، آنان را برانگیخت که علی رغم قدرت دستگاه خلافت و عمل آنان در ضرّابخانه محمدیه (رسی) در سال بعد سکه هایی ضرب کنند که محتملاً به مناسب سالروز شهادت آن حضرت بوده است. شاید حذف قسمت آخر متن نیز برای مشخص ساختن آن است که تصوّر نشود اشتباہی در سال ضرب، در ضرّابخانه روی داده است.  
روی سکه (در وسط):

لَا إِلَهَ إِلَّا

اللهُ وَحْدَه

لَا شَرِيكَ لَهُ

الْمَسْرُقُ

حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمحمدیه سنة اربع و مائین [=۲۰۴] هجری.  
پشت سکه (در وسط):

للّه

محمد رسول اللّه  
المأمور خليفة اللّه  
مما أمر به الامير الرضا  
ولي عهد المسلمين  
ذو الرّباستين

حاشیه: محمد رسول اللّه. ارسله بالهدی و دین الحق لیظہره علی الدین ولو کرہ  
المسرکون.

وزن: ۵۰ گرم

قطر: ۲۳ میلیمتر<sup>۳۳</sup> (ش ۵)

از سکه‌های زرین (دینار) علی بن موسی الرضا<sup>ع</sup> (ت ۱۰۰) حد که نگارنده اطلاع  
دارد، فقط سه عدد به دست آمده و یکی از آنها به وسیله سکه‌شناس معروف مایلز<sup>۳۴</sup>  
مورد مطالعه قرار گرفته است، دومی متعلق به آقای محمد میر خوارئ<sup>۳۵</sup> می‌باشد که  
ضرب سمرقند و به سال ۲۰۲ هجری است. سومی جزو مجموعه سکه‌های اسلامی  
آقای مهندس محسن فروغی<sup>۳۶</sup> است که آن هم ضرب سمرقند به سال ۲۰۲  
هجری است.

روی سکه (در وسط):

لَا إِلَهَ إِلَّا  
اللّهُ وَحْدَه  
لَا شرِيكَ لَه

حاشیه داخلی: بسم اللّه ضرب هذا الدينر (دینار) بسم سمرقند سنة اثنين و مائتين [=]  
[۲۰۲] هجری

حاشیه دوم: ﴿الله الامر من قبل و من بعد و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله﴾  
پشت سکه (در وسط):



۱. درهم (سیم) ضرب سمرقند سال ۲۰۱ ه.ق (موزه بانک سپه)
۲. درهم (سیم) ضرب سمرقند سال ۲۰۲ ه.ق (مجموعه مهندس محسن فروغی)
۲. درهم (سیم) ضرب سمرقند سال ۲۰۱ ه.ق (موزه بانک سپه)



٤. درهم (سیم) ضرب سمرقند سال ٢٠٣ هق (مجموعه مهندس محسن فروغی)

٥. درهم (سیم) ضرب سمرقند محمدیه (ری) به سال ٢٠٤ هق (مجموعه مهندس محسن فروغی)

٦. دینار (زر) ضرب سمرقند به سال ٢٠٢ هق (مجموعه مهندس محسن فروغی)

للّه

محمد رسول الله

المأمون خليفة الله

مما امر به الامير الرضا

ولى عهد المسلمين على بن

موسى بن على بن ابى طالب

حاشیه: محمد رسول الله. ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین ولو کره  
المشرکون.

وزن: ۲ گرم

قطر: ۲۲ میلیمتر (ش ۶)

سکه‌های حضرت رضا(ع) چنان که اشاره شد، در ضرایب خانه‌های شهرهای اصفهان، مرو، سمرقند، فارس و محمدیه (ری) ضرب شده و از لحاظ هنر سکه‌شناسی بسیار جالب توجه بوده و بسیار کمیاب و پر ارزش است:

## فهرست منابع

۱. ابوالفاء، *تقویم البلدان*، ترجمه عبدالمحمد آیتی.
۲. ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، *التبيه والاشراف*، ترجمه ابوالقاسم پاینده.
۳. ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، *مروج الذهب ومعادن الجوهر*، ترجمه ابوالقاسم پاینده.
۴. عبدالرحمان بن خلدون، *مقدمه ابن خلدون*، ترجمه محمد پروین گنابادی.
۵. احمد بن ابی یعقوب، *تاریخ یعقوبی*، ترجمه دکتر محمد ابراهیم آیتی، ج ۲.
۶. خواجه ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی، *تاریخ بیهقی*، تصحیح دکتر علی اکبر فیاض.
۷. احمد بن ابی یعقوب، *المدن*، ترجمه دکتر محمد ابراهیم آیتی.
۸. ابن حوقل، *صورۃ الارض*، ترجمه دکتر جعفر شعار.
۹. مجمل التواریخ و القصص، تصحیح ملک الشعراوی بهار.
۱۰. حمدالله مستوفی، *نیزه القلوب*، به اهتمام محمد دبیر سیاقی.
۱۱. لسترنج، *سرزمینهای خلافت شرقی*، ترجمه محمد عرفان.
۱۲. بلاذری، *فتح البلدان*، ترجمه دکتر آذرناش آذرنوش.
۱۳. بر تولد اشیولر، *تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی*، ترجمه دکتر جواد فلاطوری.
۱۴. کارل بروکلمان، *تاریخ ملل و دول اسلامی*، ترجمه دکتر هادی جزایری.
۱۵. ابوالقاسم طاهری، *جغرافیای تاریخی خراسان*.
۱۶. ملک زاده بیانی، *راهنمای موزه بانک سپه*.

## حواله‌ها

۱. رافع بن لیث بن نصرین سیارین رافع لیثی در دوران خلافت هارون الرشید از طرف علی بن عیسیٰ فرمانروای خراسان، به حکومت سمرقند رسید. طولی نکشید که کارش بالاگرفت. زمانی که مأمون به سمت فرمانروایی خراسان و نواحی شرقی به مرو آمد، در دفع او کوشید و سمرقند باز به فرمان وی درآمد. (سال ۱۹۳ هق) رک: یعقوبی، البلد ان، ص ۸۲.
۲. رک: مسعودی، مروج الذهب، ص ۴۱۷.
۳. رک: ابوالقداء، «بادغیس را بلده‌های کوچک و دیه‌ها و مزارع است و در نواحی هرات. عجم آن را بادخیز گوید به علت کثرت بادها».
- رک: تزهیه القلوب، ص ۱۸۸.
۴. رک: برتوولد اشپولر، ص ۹۳.
۵. مقام فضل در دربار خلافت به حدی بود که لقب وی «ذوالریاستین» برسکه‌های زرین و سیمین نقش گردیده است. رک: مجمل التواریخ والقصص: «فضل بن سهل در علم نجوم یگانه بود و آن است که او را در احکام ذوالریاستین خوانند و بر درست‌ها [سکه سیم] او جعفری [سکه زر ذوالریاستین] ضرب می‌گردید.» (ص ۳۵۰).
۶. طاهرین حسین سردار مشهور و باکفایت ایرانی در خلافت مأمون نقش مهمی ایفا کرده است. طاهر در سال (۲۰۵ هق) به فرمانروایی خراسان منصوب گردید و سپس علیه دستگاه خلافت قیام کرد و نخستین سلسله فرمانروایان ایرانی، طاهریان به همت وی تشکیل گردید.
۷. رک: مسعودی، التنبیه والاشراف، ص ۳۳۳.
۸. رک: مسعودی، مروج الذهب، ص ۴۳۱.
۹. رک: یعقوبی، ص ۴۶۵.
۱۰. مأمون ام حبیبه دختر خود را به زنی به علی بن موسی الرضا(ع) داده بود. مروج الذهب، ص ۴۴۲.
۱۱. رک: تاریخ یعقوبی، ص ۴۷۳.
۱۲. مرو یکی از شهرهای مهم و کهن ایران است. در روزگار پارتیان اولین منزلگاه جاده معروف ابریشم بود آن شهر که مارزیان نامیده می‌شد دارای ضرباخانه بود. همچنین در دوره ساسانیان این شهر اهمیت خود را حفظ کرد. از بسیاری از شاهنشاهان ساسانی سکه‌هایی موجود است که ضرب مرومی باشد. در دوران اسلامی سردار عرب حاتم بن نعمان باهله از طرف عبدالله بن عامر در خلافت عثمان مأمور خراسان بود آن شهر را فتح کرد (سال ۳۱ هق) مأمون که در ابتدای خلافت پیوسته در مرو اقامた داشت، در مرو با حضرت رضا(ع) بیعت نمود. رک: البلد ان (ص ۵۵-۵۵). مسالک و سمالک: (ص ۲۰۸-۲۰۳).
۱۳. شهر سرخس در دشتی بین نیشابور و مرو واقع است. این شهر نیز در دوره خلافت عثمان به دست عبدالله بن خازم سلمی فتح گردید. رک: البلد ان، ص ۵۵: صور الارض، ص ۱۷۹.
۱۴. تاریخ یعقوبی، ص ۴۷۱.
۱۵. رک: حمدانه مستوفی: «طوس از اقلیم چهارم است، جمیشید پیشدادی ساخت بعد از خرابیش طوس نوذر تجدید عمران تشن کرد و به نام خود منصوب گردانید.» (ص ۱۸۵). رک: یعقوبی: «شهر بزرگ طوس رانوقان گویند، خراج این سرزمین جزء خراج نیشابور است»، «سرزمین طوس راسلم بن زیاد بن ابیه در دوران بیزید بن معاویه فتح کرد.» (ص ۵۳).
۱۶. مجمل التواریخ، ص ۵۲.
۱۷. «عمر او چهل و نه سال و شش ماه بود.» (همان، ص ۴۵۷).
۱۸. تزهیه القلوب: «سناباد به چهار فرسنگی طوس است.» (ص ۱۸۵).
۱۹. ابن بطوطه طنجی در سال ۷۲۵ هق مسافت خود را آغاز کرد و تا سال ۷۵۳ هق به پایان رسانید. سفر نامه او اطلاعات

## ۴۰۱ سکه‌های حضرت رضا(ع)

- جامعی از وضع شهرها و جامعه آن روزگاران می‌دهد.
۲۰. این بنای باشکوه را گوهر شاد خاتون همسر شاهزاده تیموری ساخت. ساختمان دوازده سال طول کشید از ۸۲۱ تا ۸۳۳ هق، و عمار آن استاد قوام‌الذین شیرازی است.
۲۱. گنبد معروف الله‌وردي خان که شاهکاری از معماری و هنر کاشیکاری است. الله‌وردي خان یکی از سرداران دلیر و نامی دوران صفوی است. شاه عباس بزرگ او را که بارها در جنگ‌هار شاد و کاردانی از خود بروز داده بود به سمت فرمانروایی فارس و سپه‌سالاری ایران منصوب کرد. (سال ۱۰۰۴ هق) الله‌وردي خان در چهاردهم ربیع‌الثانی سال ۱۰۲۳ هق درگذشت و به فرمان شاه عباس جسدش با اکرام و احترام تمام به مشهد برده شد و در مقبره‌ای که در جوار آستانه حضرت رضا(ع) ساخته بود به خاک سپرده شد.
۲۲. در دوره صفویه، موقوفه‌های زیادی با درآمد کاخ برای تعمیرات آستانه برقار گردید. چنان که در آمد آستان قدس در عهد شاه سلطان حسین صفوی بالغ به پانزده هزار تومان می‌گردید. ابوالقاسم طاهری، ص ۴۰.
۲۳. ری یکی از معتبرترین آبادترین شهرهای ایران در دوران پیش از اسلام بوده است و ضرایخانه آن در دوره پارتیان و ساسانیان دایر بوده است، بسیاری از سکه‌های عرب و سasanی ضرب این شهر می‌باشد. ری در دوران عباسیان تغییر نام یافت، زیرا ابو‌جعفر منصور عیاً رسیده در دوران خلافت خود به ری فرستاد. اقامت مهدی محمد بن عبدالله منصور در ری موجب تغییر نام این شهر باستانی و تاریخی گردید و به مناست نام وی محمدیه نامیده شد. تغییر نام ری به محمدیه در زمان خلافت منصور (۱۳۶-۱۵۸ هق) صورت گرفته است. یعقوبی، ص ۵۱؛ لسترنج، ص ۲۳۱.
۲۴. روم: ۴ و ۳.
۲۵. مضمون این عبارت که در روی این سکه‌ها تکرار شده، بسیار نزدیک است به آیه ۳۳ توبه، ۲۸ فتح و ۹ سوره صاف، ولی به علتی که دانسته نیست، دقیقاً با هیچ یک تطابق کامل ندارد. [اویراستار]
۲۶. این درهم از مجموعه مهندس فروغی است.
۲۷. در مجموعه سکه موزه ایران باستان در همی ضرب اصفهان به سال ۲۰۲ هق موجود است.
۲۸. مجموعه موزه بانک سپه. در این موزه درهم دیگری ضرب اصفهان مربوط به سنّه اثنین و ماتین [۲۰۲=۲۰۳] هجری موجود است.
۲۹. از مجموعه دکتر آبکاریانس.
۳۰. از مجموعه‌های محمد میرفخرائی که ضرب سال ۲۰۳ هق است.
۳۱. در موزه آستان قدس رضوی نیز در همی ضرب اصفهان موجود است.
۳۲. از مجموعه مهندس فروغی.
۳۳. از مجموعه مهندس محسن فروغی.
۳۴. از آقای محمد میرفخرائی سپاسگزارم که سکه زرین خود را به من ارائه دادند.
۳۵. از آقای مهندس محسن فروغی متشرکم که اجازه دادند سکه‌های حضرت رضا(ع) را که در مجموعه سکه‌های اسلامی خود دارند مورد مطالعه قرار دهم.